

PEDAGOGIK MAHORAT

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal

3-son (2020-yil, iyun)

Jurnal 2001-yildan chiqa boshlagan

Buxoro – 2020

МУСИҚА ТАЪЛИМИДА БУХОРО ФОЛЬКЛОР ҚЎШИҚЛАРИГА ҚЎЙИЛАДИГАН МЕТОДИК ТАЛАБЛАР

Ф. Нуруллаев¹

Мақолада Бухоро фольклор қўшиқлари ҳам ўзига хос таълимий ва тарбиявий имкониятларга эгаллиги билан аҳамияти ҳақида фикр юритилади. Улар халқимизнинг бадиий-муסיқий мероси сифатида ўз ўрнига эга ва сон жиҳатдан жуда кўп бўлсада, лекин айни пайтда эътироф этиши жоизки, уларнинг барчасини ҳам 5-7 синф ўқувчиларини эстетик тарбиялаш воситаси сифатида қўлланилиши мақсадга мувофиқлиги мумкин. Чунки улар ўзининг бадиий жиҳатдан мазмун-моҳияти, муסיқий тузулмаси, қўйланишига кўра бир-биридан фарқ қилади. Шунинг учун ҳам уларни муайян педагогик талаблар асосида танлаб олиши талаб этилади. Қўшиқларни танлашда ўқувчилар қизиқишлари, эҳтиёжлари, эстетик савиялари, ижро этиши маҳоратлари инobatга олинishi бир мунча аҳамиятли бўлсада, лекин таълим-тарбияда қўлланиладиган қўшиқлар намуналарини саралаш мезонлари нималарга, қандай талабларга асосланган ҳолда ишлаб чиқилишини билиши янада аҳамиятли ҳисобланади.

Калит сўзлар: фольклор, муסיқа таълими, қўшиқ, муסיқий асар, ижро.

В статье анализируется внимание на важности Бухарских народных песен как со специфическими образовательными, так и с воспитательными возможностями. Хотя они имеют свое место как художественное и музыкальное наследие нашего народа и очень многочисленны по количеству, но в то же время стоит отметить, что все они могут быть целенаправленно применены в качестве средства эстетического воспитания учащихся 5-7 классов. Потому что они отличаются друг от друга своим художественным смыслом, музыкальным строем, пением. Поэтому их также необходимо отбирать исходя из определенных педагогических требований. Хотя важно в течение некоторого времени учитывать интересы учащихся, их потребности, эстетический уровень, игровые навыки при выборе песен, но гораздо важнее знать, каковы критерии сортировки образцов песен, используемых в образовании и обучении, на основе каких требований будут разрабатываться.

Ключевые слова: фольклор, музыкальное образование, песня, музыкальное произведение, исполнение.

The article focuses on the importance of Bukhara folk songs with specific educational and educational opportunities. Although they have their place as the artistic and musical heritage of our people and are very numerous in number, but at the same time it is worth noting that all of them can be purposefully applied as a means of aesthetic education of students in grades 5-7. Because they differ from each other in their artistic meaning, musical structure, and singing. Therefore, they also need to be selected based on certain pedagogical requirements. While it is important for some time to take into account the interests of students, their needs, aesthetic level, and playing skills when choosing songs, it is much more important to know what criteria are used for sorting samples of songs used in education and training, and what requirements will be developed based on.

Keywords: folklore, musical education, song, musical composition, performance.

Ёш авлодни муסיқа санъатидаги гўзалликларни теран идрок этишлари, уларнинг эстетик туйғу ва бадиий дидларини ўстиришда фольклор қўшиқлари катта аҳамият касб этади. Фольклор қўшиқлари воситасида муסיқа таълими амалиётида ўзига хос мактаб яратган олимлар ва тадқиқотчилар ёш авлодга бериладиган билимлар тизимида эстетик мазмун ва моҳият касб этувчи билимларга алоҳида аҳамият беришни, ҳар бир фольклор қўшиғи шахснинг баркамол ривожланишига самарали таъсир ўтказишини таъкидлаб келмоқда.

Ҳақиқатдан ҳам, халқимиз томонидан яратилиб келинган халқ оғзаки ижоди намуналаридан бири бўлган фольклор қўшиқлари ёшларнинг эстетик диди, ҳис-туйғуси ва дунёқарашини ўстириб боришда алоҳида ўрин эгаллайди. Фольклор қўшиқлари ҳаётнинг бетакрор қирралари ва ижод аҳлининг лирик кечинмаларини ўзида акс эттиргани боис ўқувчиларнинг онгида нозик кечинмаларни уйғотиши, уларни гўзаллик оламига олиб кириши, гўзалликка меҳр-муҳаббат уйғотиб, ўқишда ва меҳнатда фаолликка руҳлантириши шубҳасиздир. Шу нуқта назардан қараганда, Бухоро фольклор қўшиқлари ҳам ўзига хос таълимий ва тарбиявий имкониятларга эгаллиги билан аҳамиятли ҳисобланади. Улар халқимизнинг бадиий-муסיқий мероси сифатида ўз ўрнига эга ва сон жиҳатдан жуда кўп бўлсада, лекин айни пайтда эътироф этиш жоизки, уларнинг барчасини ҳам 5-7 синф ўқувчиларини эстетик тарбиялаш воситаси сифатида қўлланилиши мақсадга мувофиқ бўлмаслиги мумкин. Чунки улар ўзининг бадиий жиҳатдан мазмун-моҳияти, муסיқий тузилмаси, қўйланишига кўра бир-биридан фарқ

қилади. Шунинг учун ҳам уларни муайян педагогик талаблар асосида танлаб олиш талаб этилади. Қўшиқларни танлашда ўқувчилар қизиқишлари, эҳтиёжлари, эстетик савиялари, ижро этиш маҳоратлари инобатга олинishi бир мунча аҳамиятли бўлсада, лекин таълим-тарбияда қўлланиладиган қўшиқлар намуналарини саралаш мезонлари нималарга, қандай талабларга асосланган ҳолда ишлаб чиқилишини билиш янада аҳамиятли ҳисобланади.

Шу ўринда айтиш жоизки, 5-7 синф даври ўқувчиларнинг болалик билан аста-секин хайрлашиши ва катталарга эргашиш тушунчаларини шаклланиш даври ҳисобланади. Бу даврда болаларнинг биринчи мўчални тўлдириб, иккинчисига қадам қўйиш, ҳам жисмоний, ҳам маънавий-ахлоқий балоғати ўсиб бориш бўсағасидир. Ўғил ва қизлар жинсига дахлдор хислатлар ривожланиб, аввало, овозлар фарқлана бошлайди. Бу жараён маънавий ривожланишдан ўзади, натижада улар ҳатти-ҳаракатида, юриш-туришида ўзгарувчанлик, аниқроғи, беқарорлик, оқибатини ўйламай иш қилиш, ўзига бино қўйиш ҳолатлари учрай бошлайди. Бу ёшдаги болаларга мўлжалланган мусиқий асарлар, жумладан, фольклор қўшиқларининг вазифаси ана шу мураккаб жараённи чуқур ва теран мусиқий-бадий тadbик этиб, уларнинг маънавий камолоти, эҳтиёжини қондириш, уларда чинакам инсоний фазилатларнинг таркиб топишида фаолроқ таъсир кўрсата билишдан иборат. Энг муҳими, шу ёшдаги болаларга мўлжалланиб ёзилган мусиқий асарлар ва шу ёш даврида куйлашга мос келадиган фольклор қўшиқлари уларни миллий истиқлол руҳида тарбиялаши, дунёқарашларини шакллантириши, юксак ахлоқий фазилатларни сингдиришга хизмат қилиши керак. Неча асрлар давомида Ватан мустақилиги учун олиб борган курашлари, меҳнатнинг барча фаровонликлар омили эканлиги, ҳалоллик, ростгўйлик, фидойлик ва бошқа инсоний фазилатлар болалар фольклор мусиқа санъатининг асосий мавзулари бўлиши мумкин.

5-7 синф ўқувчилар табиатига хос турли нарсаларга қизиқувчанлик, ўз навбатида, фольклор қўшиқларини куйлашга бўлган қизиқувчанлигини инкор этмайди, балки бу жараёнлар бир-бирига омукта ҳолда кечгандгина катта натижа беради. Бу ёшдаги болалар ҳаётга мустақил назар солишга интилувчан бўладилар. Улар ҳаётдаги ҳар бир воқеа ва ҳодисани ижтимоий-ахлоқий моҳиятини аниқлашга, ундан ўзларига сабоқ чиқаришга ҳаракат қиладилар. Шу жараёнда уларга фуқаролик туйғулари теранлаша ва такомиллаша боради, жамият ва Ватан олдидаги бурч ва маъсулиятларини аниқлаш истаги уйғона бошлайди. Бунда уларга турли мазмундаги мусиқа асарлари ўзгача таъсир кўрсатади. Шу таъсир чуқурлашгани сайин болалар мусиқа санъати жанрларидан баҳраманд бўлиш, мусиқани касб сифатида танлашни хохлаб қоладилар. Халқимизнинг миллий мероси бўлмиш фольклор қўшиқларига эса қизиқиш билан қарайдилар ва уларни мусиқа жўрлигида куйлаш ҳаракатида бўладилар. Шулардан келиб чиқиб айтиш мумкинки, фольклор қўшиқларининг таълимий ва тарбиявий имкониятлари ниҳоятда кенг. Уларни муайян педагогик талаблар асосида танлаб олинishi эса таълим-тарбия жараёнини ижобий бўлишига хизмат қилади.

Бизнингча, фольклор қўшиқлари намунасини танлашга жиддий ёндошган ҳолда, биринчи навбатда, ўқувчиларнинг ёши, психологик-физиологик хусусиятлари, қўшиқнинг бадий-мусиқий жиҳатдан тузулмаси инобатга олинishi керак.

Иккинчидан, қўшиқнинг ўйинбоплиги, шўх, кувноқ, муайян рақс ва жисмоний ҳаракатлар билан боғлиқликда ижро этиш ҳолатини эътиборга олиш даркор.

Учинчидан, қўшиқни болаларнинг куйлаш имконияти, маҳорати (овоз диапозони, овоз кучи, вокал-хор малакалари)га мослигини инобатга олинishi лозим.

Тўртинчидан, қўшиқнинг бадий-мусиқий матни ўқувчилар учун тушунарлилиги, ғоявий-бадий мазмунини тарбиявий таъсирчанликка эга эканлиги эътиборда бўлиши керак.

Бешинчидан, асарларни ўрганиш ва ижро этиш учун мавжуд шарт-шароитларга тўғри келишлигига эътибор қаратиш мақсадга мувофиқдир.

Шунингдек, мусиқа дарслари (шунингдек, тўғарак машғулоти)да Бухоро фольклор қўшиқларидан фойдаланишда ўқувчиларга маънавий, ахлоқий ва эстетик тарбия бериш ҳам назарга тутилиши керак, албатта. Бунинг учун қўйидагиларга алоҳида эътибор бериши лозим деб ўйлаймиз:

1. Танланган ҳар бир фольклор қўшиғининг ўқувчилар мусиқий дидига (куй, оҳанг, ритмик жиҳатдан) яқинлиги;

2. Қўшиқ ижроси давомида унинг ўқувчилар томонидан енгил, осон ва тушунарли тарзда идрок этилиши;

3. Қўшиқнинг усул, суръат ва ритм жиҳатдан мураккаб тузулмаларга эга бўлишидан қатъий назар уларни осон ўзлаштирилиши ва ифодали куйланиши;

4. Танланган ҳар бир фольклор қўшиғининг ўқувчиларда миллий мусиқий мерос ҳақида янги билим бериши;

5. Танланган ҳар бир фольклор қўшиғининг ҳозирги замон мусиқа таълимнинг шаклланишида катта аҳамиятга эгалиги;

6. Ўқувчиларда миллий мусиқа меросимизга ва у орқали она-Ватанга муҳаббат ҳиссини тарбиялаш, ўқувчиларда жамоатчилик олдидаги бурчини англаш, дўстлик, ўртоқлик ва инсонпарварлик туйғуларини таркиб топтиришга алоҳида эътибор бериш ва ҳоказо.

Бухоро фольклор қўшиқларини таълим-тарбия жараёни учун танлаш ҳақида фикр юритилганда, аввало, унинг таркибий тузилиши ўқитувчи томонидан пухта ўрганилиши ва ўқувчиларга назарий билимлар бериш ҳамда амалий жиҳатдан куйлашга ўргатиш усулларини пухта билиши жуда муҳимдир. Шунини унутмаслик керакки, қўшиқнинг эстетик таъсир кучи ва характери ундаги қисмларнинг ҳар бирида, айтиш мумкин уларнинг ўзаро боғлиқлиги ва яхлит ҳолдаги таъсири билан белгиланади. Шу маънода фикр юритиб айтиш ўринлики, Бухоро фольклор қўшиқларининг мусиқий оҳанги унинг энг муҳим жиҳатларидан бири ҳисобланади. Бухоро мусиқа санъатининг ўзига хос оҳангида ҳар бир фольклор қўшиқнинг ғоявий-бадий мазмуни ўзига хос усулда, мусиқий товушлар шаклида ифодаланади. Шунинг учун ҳам боалар ёки катталар ижросида ёзиб олинган фольклор қўшиқ матнига мувофиқ келувчи куйнинг қай даражада ноталаштирилганлигига эътибор қаратиб уларни танлаш бир мунча афзалдир.

Маълумки, фольклор асарида мавжуд бўлган оҳанг қўшиқнинг бадий мазмуни, ритмик тузулмаси, суръати ва бошқа ифода воситаларига мос бўлиши унинг мусиқий-эстетик таъсирчанлигини янада оширади. Бухоро фольклор қўшиқлари ҳам шуларга мувофиқ бўлиб улардаги оҳанг ўзининг бетакрорлиги билан янада мазмундорлик касб этади. Ранг-баранг нозик товушлар, усуллар, ифодалаш воситаларининг ўзаро уйғунлашгани эса уларнинг мусиқий-эстетик таъсирчанлигини янада оширади. Зеро, бошқа вилоят фольклор қўшиқларидек Бухоро фольклорига мансуб ҳар қандай қўшиқдаги оҳанг ҳам фақат лирик, завқли туйғулар уйғотмайди, у ғамгин, аччиқ, изтиробли, мунгли кайфият уйғотиши ҳам мумкин. Шуларга кўра, болалар куйлайдиган кўплаб Бухоро фольклор қўшиқларида уларнинг орзу-армонлари, истаклари, гўзал эҳтирослари, қўшиқ куйлаб турли ўйинларни ҳам ўйнашларининг акс этиши фикрмизнинг далили бўла олади. Демак, фольклор асарларига мансуб оҳанг ҳаётнинг шодлиги-ю, ғам-алами, хурсандчилигини ифодаловчи қўшиқ мазмунига боғлиқ бўлади. Шундан келиб чиқиб фольклор қўшиқ матни билан унинг оҳангини муносиб, мувофиқлигини бош мезон сифатида эътироф этиш мумкин.

Фольклор қўшиғини ижро этиш учун танлашда, биринчи галда оҳанг жозибдорлигига, овознинг мусиқийлигига эришиш мумкинлигини ҳам эътиборга олиш керак. Ўқувчилар шу оҳангдор мусиқийликдан моҳирона фойдаланиб, юксак ижрочилик маҳоратига эга бўлсин, қўшиқ оҳангидаги сирни фарқлай олсин. Ҳар бир ўқувчининг қўшиқни дилдан жўшиб куйлаши уни эстетик тарбияда, қўшиқ санъатига ошифта қилишнинг зарур шартларидан биридир. Демак, фольклор қўшиқчилиги санъатида барча таркибий жиҳатлар уйғунлашгандагина у ўқувчиларнинг эстетик ва ахлоқий тарбиялашнинг муҳим воситасига айланади. Кўриб ўтилган жиҳатларнинг биронтасида бузилиш содир бўлса унинг эстетик қиймати йўқолиб, таъсири камаёлади. Шу боис Бухоро фольклор қўшиқларини танлаб олишда юқорида таъкидлаб ўтилган жиҳатларга жавоб берувчи омиллар, мезонлар инobatга олиниши мақсадга мувофиқ келади, деб ўйлаймиз.

Фольклор қўшиқларининг муҳим жиҳатларидан яна бир шундаки, уларда куйнинг асардаги ғоя, ҳис-туйғу ва кечинмаларнинг уйғун ритмик товушлар орқали ифодаланиши билан таъминлаши эстетик аҳамият касб этиб, у ўз навбатида қўшиқ санъати қудратига катта ўрин тутаяди. Шунга кўра, қўшиқни ижро этиш учун танлашда куйини қайси мусиқа асбоблари билан ижро этилишини ҳам инobatга олиниши юқоридаги жиҳатлардан биридир. Ўзбек халқ чолғу асбоблари жўрлигида ижро этилган фольклор қўшиғининг эстетик таъсири юқори бўлади, албатта. Лекин кузатишлардан аёнлашдики айрим мактабларда фортепиано, аккардеон, баян каби чолғуларда мусиқа дарслари ўтилмоқда. Бундай чолғу асбоблари фольклор қўшиғининг мазмун-моҳиятини талаб даражасида очиб беролмайди, албатта. Ваҳоланки, қўшиқни юқори бадий савияда ижро этилиши унинг эстетик таъсирини оширувчи муҳим омилдир. Айниқса, қўшиқ куйинини миллий чолғу асбобларида ифодалаи ижро этиш, тиниқ ва яхши овозда куйлаш унинг ғоявий мазмуни ва тарбиявий таъсирини янада оширади. Зеро, фольклор қўшиқ ижрочилигида муҳим жиҳати бу хонандаларнинг ижрочилик маҳоратидир.

Фольклор қўшиқларига мурожаат қилганда аввало улар қайси вилоят аҳлига кўпроқ тааллуқли эканлигига эътибор бериш, бошқа воҳаларга тегишли қўшиқларга аралаштириб юбормаслик уларни танлаб олишнинг энг муҳим шarti, мезони ҳисобланади. Масалан, Тошкент ва Фарғона водийси вилоятларига Хоразм ёки Бухоро вилоятларига хос қўшиқлар, уларга хос ижро йўлларини сақлаган ва анъанавийлигига эътибор берган ҳолда ёндашиш лозим. Фарғона водийсида кенг расм бўлган болалар фольклор қўшиқлари ўзига хос усулларда ижро этилади. Хоразмча куй ва қўшиқлар эса ижро услуби

билан тамомила ажралиб туради. Самарқанд ва Бухоро вилоятида яшовчи халқ ижро этиб келаётган кўшиқлар ҳам ўзларининг этнографик жиҳатлари билан бошқа жойдаги фольклор кўшиқларидан фарқ қилади. Рақс жўрлигида ижро қилинаётган мавригилар фақат Бухорода учрайди. Буни Фарғона водийси ва Тошкентда лапар дейлади. Термалар эса Самарқанд, Қашқадарё ва Сурхондарё бахшилари ижодида кўпроқ учрайди. Уларни хоразмликлар чўблама дейишади. Булар фольклор кўшиқларига хос бўлган умумий жиҳатлардандир.

Фольклор кўшиқларини ҳудудий хусусиятлари айрим даврларда нисбатан оммалашиб кетиши ҳоллари ҳам учрайди ва бутун Ўзбекистон учун муштараклик касб этади. Бу ҳулосани фақат XXI аср бошларига нисбатан айтадиган бўлсак, Хоразм усулидаги кўшиқлар эндиликда мусиқа санъатининг барча соҳалари - эстрада, замонавий оммавий кўшиқлар, лирик ва фольклор кўшиқларига ҳам тадбиқ этилмоқда. Демак, бу бугунги куннинг оҳанги сифатида Республикамизнинг барча ҳудудида амалга оширилаётган эстетик тарбия мазмунида ўз аксини топиши мумкин. Зеро ўқувчи-ёшларнинг кизиқишлари ҳам эстетик тарбия самарадорлигини таъминловчи педагогик омиллардан биридир.

Мусиқа таълимида Бухоро фольклор кўшиқларини танлаб олишга қўйиладиган методик талаблар ўқувчиларни фольклор кўшиқлари воситасида эстетик тарбиялаш бўйича бир қанча мақсадларни кўзда тутаяди. Бизнингча, фольклор кўшиқларини ижро этишга жалб этилган ўқувчи ёшлар билан бу борада иш олиб боришда аввало куйидаги жиҳатларга алоҳида аҳамият бериш лозим:

1. Бухоро фольклор кўшиқлари ва куйлари ўқувчиларнинг маънавий оламига эмоционал таъсир кўрсатиши ва бу борада етарлича самара беришига эришиш.

2. Санъат билан воқеликнинг ижтимоий роли ва аҳамиятини таъкидлаган ҳолда уларнинг сертармоқ турларида Бухоро фольклор кўшиқларининг ўрнини, бадий қимматини, умуммаданиятимиздаги моҳиятини тўғри англаб олишга кўмаклашиш.

3. Ўқувчиларда санъатга оид билимларни мустаҳкамлаш билан бирга уларда бу борадаги енгил-елпи, мазмунан саёз, таъсирсиз ва чет эл оҳангларига солиб айтилган, ўзбек мусиқа маданияти анъаналарига зид бўлган кўшиқларга нисбатан муросасизлик туйғуларини ҳосил қилиш.

4. Ўқувчиларни Бухоро фольклор кўшиқларини маънавий-ахлоқий, фалсафий, ижтимоий-сиёсий томонидан тўғри баҳолай олиш, уларни тарбиявий хусусиятларини англашга ўргатиш.

5. Мақсад Бухоро фольклор кўшиқлари билан ишлаш бўлса-да, ўқувчиларда санъатнинг бошқа турларига ҳам меҳр-муҳаббат уйғотиш, уларнинг умуммаданий савиясини кенгайтириш.

6. Бухоро фольклор кўшиқларидаги назмий матннинг мазмунини тарбиявийлик нуқтаи-назаридан таҳлил қилиб уни ўқувчилар онгига тўлалигича етказиш.

Ўқувчиларни эстетик тарбиялаш жараёнида юқорида санаб ўтилган педагогик омилларни инобатга олиш кўзланган мақсадги эришишни кафолатлаши мумкин.

Умумий ўрта таълим мактабларининг мусиқа дарсларида, (шунингдек, бадий-ҳаваскорлик машғулотларида) Бухоро фольклор кўшиқлари билан ишлаш учун ўқитувчи (ва тўғарак раҳбарлари) зиммасига ҳам муҳим талаблар қўйилади. Мусиқа дарси муаллими (бадий-ҳаваскорлик тўғараги раҳбари) ўз ишини шундай ташкил қилиш лозимки, унда ўқувчилар дарсларда (бадий ҳаваскорлик машғулотларида) фольклор кўшиқлари билан танишиб, уларни ўрганиши, тинглаши, айрим кўшиқларга бағишланган суҳбат, таниқли хонандалар билан учрашув кечаларида қатнашишлари жараёнида ўзини кўшиқда ифодаланган бадий образлар, ҳис-туйғулар оғушида сезишини таъминлаш лозим. Шундагина Бухоро фольклор куй-кўшиқлардаги сеҳрли жозиба, эзуликка чорловчи мусиқий оҳанглар идрок этувчининг хаёлида, кечинмаларида, эстетик ҳиссиётида қайта ишланиб, унинг ўз тажрибасига айланади, янги ҳиссиётларни, инсоний туйғу ва муносабатларни вужудга келтиради. Шу жиҳатдан мусиқа дарси (тўғарклари) олдида ўқувчиларда фольклор кўшиқларига нисбатан муайян муносабат, қизиқиш, ҳавас, пировард натижада муайян маҳорат кўникмаларини шакллантириш асосий вазифа қилиб қўйилиши зарур. Бундай ҳолатлар фольклор кўшиқлари воситасида санъатнинг ижтимоий роли ва вазифасини яхлит тасаввур қилиш натижасида ўқувчилар маънавий оламидаги ўзгаришлар, янги жиҳатлар пайдо бўлиш жараёнини тезлаштиради.

Юқорида қайд қилиб ўтилганидек, ўқувчиларга эстетик тарбия беришда бошқа воситалар қаторида халқ санъатининг энг оммавий ва таъсирчан турларидан бўлган Бухоро фольклор кўшиқларининг роли ва аҳамияти беқиёс бўлгани ҳолда, улардан фойдаланишда ҳам ўзига хос меъёрлар бўлиши лозим. Ўқувчилар ижроси учун тўғри келган Бухоро фольклор танлаш ярамайди, албатта. Бунда барча ишлар мақсадга йўналтирилган ҳолда муайян педагогик асос, педагогик опробациядан ўтган методика замирида олиб борилишигина кутилган самарани бериши мумкин. Шунинг учун ҳам бу борада бир мунча ишлар амалга оширилиши керак бўлади. Булар, ўз навбатида, Бухоро фольклор кўшиқлари воситасида ўқувчиларга эстетик тарбия бериш бўйича бажарилиши керак бўлган вазифалар жумласига киради.

Биз ўқувчиларни Бухоро фольклор кўшиқлари воситасида эстетик тарбиялаш, шу орқали уларнинг маънавий оламини бойитиш ва дунёқарашларини шакллантиришни ўз олдимизга мақсад қилиб қўйганимизда аввало, ўқувчиларга аталган Бухоро фольклор кўшиқларини излаб топдик, баъзи ижрочилар овозини магнит тасмасига ёзиб олдик, уларнинг бадиий мазмуни ва мусиқий тузилишини таҳлил қилдик, баъзиларини эса ноталаштирдик. Шундан сўнг ўқувчиларнинг мусиқий-бадиий тайёргарликлари, овоз ва куйлаш имкониятларини ҳисобга олиб уларни танладик ҳамда ўргатиш, таништириб боришни лозим топдик. Буни осонгина кечган иш деб бўлмайди, албатта. Чунки ҳозиргача мутахассислар томонидан аниқланган, ёзиб олинган Бухоро фольклор кўшиқлари анча сероб, жанр жиҳатидан хилма-хил. Агар уларни бир бошдан репертуарга киритадиган бўлсак, унда қутилган натижага эришиш анча мушкул бўлиб қолиши мумкин.

Шу ўринда ҳозирги кунда энг мукамал ва қимматли манба бўлмиш «Ўзбек халқ мусиқаси» тўпламининг тўртинчи томдан жой олган йилнинг турли фасллари билан боғлиқ 14 та болалар кўшиқлари билан ҳам танишдик, мазмунини таҳлил қилдик. Шунингдек, турли тўпламларда «алла»нинг кўплаб вариантлари, «ёр-ёр» номи билан юритиладиган тўй кўшиқлари намуналари, дostonлардан парчалар, тожикча, уйғурча айрим кўшиқлар ўрин олганлиги билан ҳам танишдик. Хулосалар шундан иборат бўлдики, улардан умумий ўрта таълим мактаблари мусиқа дарслари ҳамда ҳаваскорлик тўғарак машғулотларида унумли фойдаланиш мумкинлигига ишонч ҳосил қилдик. Умуман олганда, улардан 5-7 синф мусиқа таълими босқичлари учун мос бўлган фольклор кўшиқларини танлаб олиш муҳим педагогик аҳамият касб этади.

Ҳозирги пайтда халқнинг миллий маданиятига эътибор кучаяётган экан, буни чуқур ҳис этган ҳолда мусиқа дарслари, синфдан ва мактабдан ташқари бадиий ҳаваскорлик тўғараклари ўз репертуарларида халқ санъати намуналарига кенг ўрин бериши керак. Шундагина фольклор кўшиқларидек бебаҳо бойликларга эҳтиёткорона муносабатда бўлиш, улардан тарбия тизимида унумли фойдаланиш мақсадга мувофиқ бўлади. Бу мувофиқликни таъминлаш эса айнан умумий ўрта таълим мактаблари ўқувчилари билан олиб борилаётган мусиқий таълим мазмунига боғлиқ.

Мусиқа дарсларида фольклор кўшиқларини ўқувчиларга ўргатиш, улар воситасида иш олиб бориш жараёнида раҳбар мана шу сифатларни унутмаслиги керак. Ҳар томонлама тўғри ташкил этилган ҳаваскорлик дарсларида қатнашиб келадиган ҳаваскор хонандалардан келажакда машҳур санъаткорлар чиқиши мумкин. Ўз навбатида ҳаваскорлик санъати профессионал санъат намоёндалари сафларини тўлдирадиган муҳим омиллардан биридир. Лекин бу ерда бош мақсад фольклор кўшиқларининг профессионал ижрочиларини тайёрлаш эмас, балки улар воситасида ўқувчиларни эстетик тарбиялаш, бу тарбиявий жараёнга жалб этилган ўқувчилар сонини орттириш орқали фольклор кўшиқларини оммалаштириш, унинг эстетик таъсир доирасини кенгайтиришдан иборатдир.

Халқ ўртасида кўплаб машҳур ашулачи, ҳофизларнинг ҳаваскорлик ижодий мактабини ўтаб, профессионал санъатга кириб келганликлари бежиз эмас. Шунинг учун ҳам ашула дарсларида ёшларнинг мусиқий ва ижрочилик қобилиятлари ривожланади. Ўрганиладиган, тингланадиган кўшиқларнинг ғоявий мазмуни ўқувчи ёшларда юксак маънавий сифатларни: ватанпарварлик, фуқаролик, дўстлик, байналмилаллик, меҳнатсеварлик, инсонга, она табиатга, юртига муҳаббат, Ватанга ва халққа хизмат қилиш иштиёқи каби ҳис туйғуларни шакллантиради. Дарс машғулотлари давомида ижрочилар ҳам, уларнинг тингловчилари ҳам бир хил бўлмасада, эстетик кечинмаларни ҳис этадилар. Бунда ижрочиларга жуда катта ҳиссий-маънавий вазифа юкланади. Улар имкони борича ўзлари ўрганиб, ижро этаётган кўшиқнинг нафосатини, маъноси ва моҳиятини тингловчиларга етказишлари, мусиқа, шеърият асари сифатида барча кўринишлари бирлигини яратишлари, яъни тингловчиларнинг маънавий ва эстетик дунёқарашларига ҳиссий таъсирини таъминлашлари зарур. Ана шундагина кўзланган натижаларга эришиш, фольклор кўшиқларининг тингловчилар ва ижро этувчиларнинг ўзларини ҳам маънавиятига таъсир кўрсатишига эришиш мумкин. Буларнинг барчаси педагогик муаммо сифатида мақсадли ва комплекс тадқиқ этилгандагина қутилган натижа беради.

Кўриниб турибдики, умумий ўрта таълим мактабларида ташкил қилинадиган ашула дарсларининг ижодий имкониятлари жуда кенг ва серқирра бўлиб, улар орқали ўқувчиларни фольклор кўшиқлари воситасида эстетик тарбиялашнинг комплекс мақсад ва вазифаларини амалга ошириш мумкин. Шундай экан, ушбу вазифаларни аниқ мақсадга йўналтирилган принципларини белгилаш ва шу асосида иш олиб бориш, эришилган натижаларни бадиий, илмий жиҳатдан синчковлик билан таҳлил қилиб бориш диссертациянинг кейинги бобига ёритилади.

Адабиётлар

1. Ўзбек фольклор кўшиқлари (Овоз ва фортепиано учун). I-қисм. -Т.: ЎзДавнашр, 1959. -65 б.
2. Қорақалпоқ халқ намалари. (Ўзбек халқ музыкаси сериясидан). VIII-том. Тўплаган ҳам нотага олган А.Халимов. -Т.: Ўз.ССР Давлат бадиий Адабиёт нашриёти, 1959. -406 б.
3. Қалб садолари. Музыка хаваскорлар дарслари учун амалий тавсиянома. -Т.: Тип. Китоб, 1991.-73 б.
4. Қобулниёзов Ж. Ўзбек совет фолькларининг ривожланиш йўллари. -Т.: Фан. 1969. -114 б.
5. Қосимов Н. Фольклор мусиқа ижрочилиги. – Тошкент: “Талқин”, 2008 – 192 б.
6. Хасанов А.Ш. Нравственное эстетического воспитание молодежи средствами музыки. -Т.: ФАН, -1985. с. 134 б.
7. Хасанов А.Ш., Қудратов И. Умумий ўрта таълим мактаблари ашула дарслари учун Программа. -Т.: Ўзб. Халқ таълими вазирлиги, 1990. -32 б.

Муаллиф ҳақида маълумот

Фаррух Нуруллаев, Бухоро давлат университети мусиқа таълими кафедра ўқитувчиси.

MUNDARIJA-SODERZHANIE-CONTENTS

Soyib Raupov. Harakatlar strategiyasi va ta'lim muammolari.....3

PEDAGOGIKA VA PSIXOLOGIYA

Shirinboy Olimov, Shahnoza Samiyeva. O'zbek xalq og'zaki ijodida ma'naviy-axloqiy tarbiya talqini..10	
Нодира Мусаева. Системный подход при определении методов обучения и качества усвоения учебного материала.....15	
Nasiba Azimova, Soliha Bekchanova. Pedagogik texnologiya — ta'lim jarayonining harakatlantiruvchi kuchi.....19	
Anvar Sultonov, Shahnoza Quliyeva. Oliy ta'lim o'quv jarayonini modernizatsiyalash.....24	
Рухсора Кудратуллаева, Дилбар Мухамедова. Психологические условия личностно-профессионального развития педагога в системе повышения квалификации.....28	
Shavqiddin Adashboyev. Masofadan o'qitish ta'lim texnologiyalari orqali oliy ta'lim muassasalarining rahbar va pedagog kadrlarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish kurslarini tashkil etish.....33	
Akbar Djurayev. Ta'lim tizimi sifatini boshqarishda rahbar faoliyatini izchil amalga oshirishga doir yondashuvlar.....38	
Эргашов Аббос. Buzrug maqomidan nasrulloiy asarining falsafiy tahlili.....44	
Zoirov Zarif. Musiqa madaniyati o'qituvchilarining malakasini oshirishda "ustoz – shogird" usullaridan foydalanishning ahamiyati.....50	
Мажитов Шухрат. Семья и ребенок: возрастная динамика отношений дошкольного образования.....55	
Азимов Абдоржон. Педагогическое общение как фактор формирования и развития педагогической культуры будущего учителя.....58	
Нусрат Шукуров. Трудности оптимального отбора языкового материала для обучения иностранному языку и эмоциональная обусловленность речевого поведения.....64	
Rasulova Yulduz. Musiqadan qobilyatli va iste'dodli o'quvchilarni aniqlash hamda ular bilan ishlashning shakl va usullari: musiqa to'garaklariga o'quvchilarning qiziqishlarini oshirib borish omillari.....70	
Халилов Салохиддин. Цели гуманитаризации высшего образования.....77	
Шадиев Азиз. Социально-культурные технологии, способствующие развитию успешности студентов вуза физической культуры.....83	
Фарсахонова Дилафруз. Педагогика олий таълим муассасалари талабаларини маънавий-ахлоқий тарбиялашнинг шакл ва методлари.....90	
Sa'dullayeva Farangiz. Maktab jarayonida bolalar ijrochiligini bosqichma- bosqich shakllantirishning ijtimoiy psixologik xususiyatlari.....97	
Yusupov Bekzod. O'quvchilarni axloqiy tarbiya, milliy qadriyatlar va vatanparvarlik ruhida tarbiyalashda xalq qo'shiqlarining ahamiyati.....102	
Фирюза Мурадова. Виды и структуры учебно-методических материалов с компьютерной поддержкой.....110	
Гулжан Куттибекова. Инновационная модель применения технологий артпедагогика и арттерапии в процессе эстетического воспитания младших школьников.....118	
Ихтиёр Курбанов. Следствие развития креативности общества в основе творческих условий в сфере образования.....125	
Наталья Милорадова. Общетеоретические подходы к периодизации профессионального становления личности.....132	
Наталья Твердохлебова. Анализ компонентов деятельности правоохранителей, подлежащих трансформации в процессе их профессиональной самореализации.....140	
Laziz Olimov, Nodir Jumayev. Individual tafovutlar muammosining psixologik talqini.....149	
Алимов Анвар, Савриева Иқбол. Бўлажак касб таълими ўқитувчиларини тайёрлашда педагогик инновациялардан фойдаланиш имкониятлари.....155	
Zarina Murodova. Ilmiy-axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishida intellektual salohiyatini shakllantirish.....165	
Фаррух Нуруллаев. Муסיқа таълимида Бухоро фольклор кўшиқларига кўйиладиган методик талаблар.....175	